

הגמרא אוסרת נתינת שעווה על חור בחבית שמא ימרח את השעווה על החבית בסביבות החור

מלאכת ממחק – ממרזח

מקור הדין

מקור הדין במלאכת עבוד העור שהיו משייפים אותו בשביל לעשותו חלק

1. תלמוד בבלי מסכת שבת דף עג עמוד א

משנה. אבות מלאכות ארבעים חסר אחת:... הצד צבי... והמעבד את עורו, והממחקו מנגר שעור

2. בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף עג עמוד א

הממחקו ר"ל שמגרר את שערו ומחליקו לעשותו קלף או עור

לכן גם שיוף של כלי כסף בחומר קשיח גורם להחלקה שלו ועובר על ממחק

3. תלמוד בבלי מסכת שבת דף נ עמוד א

בכל חפציו את הכלים חוץ מכלי כסף בגרתקון כמין עפר גדל בחביות של יין וקורין לו אלזים והוא עיקר תקון כלי כסף, וגורר אותו, והוא ממחק שאם לא מלאכה. אבל נתר וחול מותר דלא גריד ליה לכסף.

וכן אדם שמורט את השערות מהנוצה ובוה מחליק את הקנה לארוג ממנו כובעים

4. תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד ב

תנו רבנן: התולש את הכנף טעה גדולה מן כנף העוף, והקוטמו לאחר שחלשו חוסדו לאשו שהוא דק, ורואי להניחו בכך וכסת, והמורטו ללד זנבו שהוא קשה מורט שערו מכאן ומכאן, ומשליד הקנה, ונתון השיער בכך וכסת - חייב שלש חטאות. אמר רבי שמעון בן לקיש: תולש חייב משום גרוז, קוטם חייב משום מחתך דקפיה לחתוך עד מקום שהוא לאוי, וגם מן הקנה אורג כובעים, ועושה כובעים מכנפי עוף בלא שיער, ממרזח חייב משום ממחק.

וכן כל שיוף של חומר על מנת להחליקו יש בו משום ממחק

5. תלמוד בבלי מסכת שבת דף עה עמוד ב

והממחקו והמחתכו. אמר רבי אחא בר חנינא: השף בין העמודים בשבת - חייב משום ממחק. כגון עמודי אכסדראות שעשויים חלונות חלונות, ונסמכין בחלונות בין עמוד לעמוד, והסף שם בנקבועיה הבנין שנשענן עליו כדי שיהא חלק - חייב משום ממחק. ... (הרמב"ם להלן הסביר שמשייף עור שמתוח בין העמודים כיון שיויף הקרקע אסור משום בונה)

והתולדה של ממחק היא מלאכת ממרזח שלוקח משחה הנתונה בתחבושת ומחליק את פניה

6. תלמוד בבלי מסכת שבת דף עה עמוד ב

הממרח רטייה בשבת מחליק תחבושת על המכה. - חייב משום ממחק

פעמים שחז"ל אסרו פעולות עם משחה בגזירה שמא ימרח

7. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף קב עמוד ב

משנה. מחזירין רטייה במקדש אבל לא במדינה גזירה שמה ימרח הרטייה, ומיחוץ היינו מוחק האמור בלכות מלאכות של שבת, אם בתחילה שלא היתה קשורה מצעור יום, וכהן זה לא סלקה לטעם עבודה - כאן וכאן אסור.

והאיסור להחזירה הוא דווקא שנפלה על גבי קרקע אבל נפלה על גבי כלי מותר להחזירה (שו"ע שכח כה) ובכל אופן לתת משחה על הגוף ולתת עליה תחבושת מותר ואינה בכלל הגזירה (שהוא כלאחר יד וגם כוונתו רק שתתפשט המשחה בכל מקום ולא להחליקה. שש"כ לג הע' ע)

8. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמו עמוד א

משנה. שובר אדם את החבית לאכול הימנה גרוגרות... ולא יקבנה מצדה, ואם היתה נקובה - לא יתן עליה שעווה, מפני שהוא ממרזח. אמר רבי יהודה: מעשה בא לפני רבן יוחנן בן זכאי בערב, ואמר: חוששני לו מחטאת שמה מניח השעווה לזבחה בדופני הכלי סביב הנקב.

דברי הגמרא השונים הובאו להלכה ברמב"ם

9. רמב"ם הלכות שבת פרק יא הלכה ה - ו

הלכה ה: ... המוחק מן העור כדי לעשות קמיע חייב, ואיזה הוא מוחק זה המעביר שיער או הצמר מעל העור אחר מיתה עד שיחליק פני העור.

הלכה ו: ... המורט נוצה מן האברה הרי זה תולדת מוחק וחייב, וכן הממרח רטייה כל שהוא או שעווה או זפת וכיוצא בהן מדברים המתמרחין עד שיחליק פניהם חייב משום מוחק, וכן השף בידו על העור המתוח בין העמודים חייב משום מוחק.

דוגמאות לאיסור ממחק

אסור לגרד בסכין חד טיט מעל הנעליים כיון שמחליק את העור שלהם

10. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שב סעיף ח

אין מגרדין (בסכין או בצפורן) מנעל, בין חדש בין ישן, מפני שקולף העור והוי ממחק.

אמנם בברזל שאינו חד מותר

11. משנה ברורה סימן שב ס"ק לח

(לח) בסכין - היינו אפילו בגב הסכין וע"כ נכון לזוהר שיעשה הברזל שלפני בהכ"נ שמקנחין בו המנעלים עב ורחב ולא חד ועיין לעיל בס"ק כ"ו. ולקנח בכותל שרי וכנ"ל בסעיף ו'.

ובנעליים שאינם מעור

שש"כ (טו מב) - הוא הדין העשוין מגומי או מחומר פלסטי.

אור לציון (ב כד ה) מאמ"ר (פא ה) - האיסור דווקא בעור

אסור לשפשף כלים בחומר שמבריק אותם על ידי הסרה של דבכה חיצונית דקה

12. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכג סעיף ט

מותר לשפשף הכלים בכל דבר, חוץ מכלי כסף בגרתקן שהוא שמרי יין כשנתייבשו ונתקשו, מפני שהוא ממחק לכלי כסף שהוא רך.

אין להשתמש בצמר פלדה בשבת לשטיפת כלים משום ממחק וכן משום סוחט (אול"צ לה ב. שש"כ יב יא).

המג"א מסביר שלא קיים כאן איסור ממרח כיון שמתכוין להבליע את הרוק

מירוח במשחה רכה

נחלקו רב ושמואל האם גוזרים במירוח שמן עב שהוא דליל יותר משעווה

17. מגן אברהם סימן שטז ס"ק כד

וצ"ע דליתסר משום מירוח עצמו וי"ל דממרח לא שייך אלא כשכונתו שיתמרח דבר ע"ג חבירו אבל הכא רוצה שיבלע בקרקע

האליה רבה מקשה שבדאשונים הזכירו בפירוש חשש מירוח

18. אליה רבה סימן שטז

וצ"ע דרש"י [קכא ע"ב ד"ה רוק] ור"ן וטור קאמרי דהוי מירוח והשאלה הוה לכאורה היא על השו"ע שכתב בפירוש שבשפשוף יש רק בעיה על משוה גומות ולא מירוח

ויש מתרצים שדברי רש"י נאמרו בדורס לפי תומו ולכן אינו נבלע אמנם במשפשוף שוודאי נבלע אין ממרח

מהרש"מ מתייר ע"פ המג"א מריחת משחה באופן שנבלע אך חושש לאליה רבה

19. דעת תורה אורח חיים סימן שכח

(כו) מפני שהוא ממרח. נשאלתי אם מותר לשפשוף על מכה וניפוח במשיחה (שקורין זאלב בלע"ז) עבה עד שנימוח ונבלע, והוא חולה שאין בו סכנה ולכן אין לאסור משום שחיקת סמננים, י"ל עפימ"ש מג"א סי' שט"ז שם דאם רוצה שיבלע בקרקע שרי וה"נ בנ"ד... אך לפימ"ש הא"ר בס"י שט"ז שם דלש"י רש"י והר"ן וטור גם ככה"ג איכא משום מירוח צ"ע

המהדיר של דעת תורה מעיר שהבנת המג"א שהמילה ממרח ברש"י היא פעולה ולא מלאכה והתוצאה ההלכתית שלה היא מלאכת משוה גומות.

20. דעת תורה אורח חיים - הערות סימן שכח הערה *

פשוט הוא דהמג"א פירש דה"ק: דעי"ז שממרח הרוק לכאן ולכאן נמצא משוה גומות, אבל לא משום מלאכה דממרח, ולכן הקשה מג"א ותיפוק לי' משום מלאכת ממרח וק"ל.

וכ"כ במנחת יצחק (ו, ט) ודחה את החילוק של השואל בין כשמעוניין בקיום המשחה הבלועה לבין שלא מעוניין בקיום הרוק.

וכ"כ חזו"ע (שבת ג שפד) להתיר למרוח תרופה במקום צער של תינוק. וכ"כ בילקו"י (שכו א. והסביר את צער התינוק להתיר מצד רפואה ומשמע שמצד ממרח מותר גם בלי זה) הוסיף שעדיף ליתן המשחה והיא תתמרח מאליה.

וכ"כ הגרשו"א (שש"כ לג הפ' סד) דאם ממרח את המשחה עד שכולה נמסה ונבלעת בגוף האדם, לא מיקרי ממרח, ולא אסר אלא כשהמשחה נשאר והוא רוצה להחליקה ע"פ הגוף.

וכן הובא שם בשם החזו"א.

בש"כ כתב לאסור מכמה קושיות שהיו לו להבנתו

21. שמירת שבת כהלכתה - הערות פרק לג הערה (סד)

...ולכאורה יש להקשות עליו מהא דסי' שכז במ"ב ס"ק טז, דהמורח את נעליו במשחה דחייב משום ממרח, והרי ידוע דכוונת המורח להבליע את המשחה בתוך עור הנעליים (עיין שו"ת יביע אומר ח"ד סי' כה ס"ק יד).

וע"כ י"ל דכוונת המ"א היא, דאין איסור ממרח במקום שכונתו להבליע את הרוק, והרי הוא רוצה שייבלע הרוק בתוך האדמה ושללא יהיה כלל בעולם (ושלא כהבנת הדעת תורה), וזה לא שייך לומר בני"ד ובהמשך דוחה בעצמו שבנעליים כוונתו להבריכם ולכן רוצה בשכבה עליונה.

ובעיקר דין ממרח משחה על גוף האדם, שמעתי מהגרא"י קליין זצ"ל, רבה דק"ק נירנברג, שדן עם מרן החזו"א זצ"ל, אי שייך ביה משום איסור ממרח, והחזו"א היה נוטה להקל. אולם דבריו צ"ב, שהרי החזו"א בס"י נב

13. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמו עמוד ב

ואם היתה נקובה וכו'. מישחא שמו עב; רב אסר, ושמואל שרי. מאן דאסר - גזרינן משום שעוה, ומאן דשרי - לא גזרינן.

הב"י כותב בשם הרי"ף והרא"ש כשיטת רב לאסור מדרבנן גם במשחה דלילה ששייך בה מירוח קצת ואע"פ שמשמע במקום אחר להקל בדעת רב

14. בית יוסף אורח חיים סימן שיד אות יא ד"ה אסור ליתן

וכתבו הרי"ף (סא): והרא"ש (סי' ה) והלכתא כרב. ואף על גב דאיתא בגמרא אמר ליה רב שמואל בר בר חנה לרב יוסף בפירוש אמרת לן משמיה דרב מישחא שרי לא חשו ליה הרי"ף והרא"ש משום דלישנא דסתם תלמודא דאמר דרב אסר עדיף טפי:

ומשמע מהכא דלא אסרינן אלא בשעוה וכיוצא בו שהוא דבר המתמרח וכן בשמן עב אף על פי שאין מירוהו ניכר כל כך מכל מקום אסור כיון דשייך ביה מירוח קצת דאתי לאיחלופי בשעוה.

סיכום סוגי המירוח

סוג המשחה,	דוגמאות,	הדין,
משחה עבה וסמיכה מאד	שעווה, זפת*, משחת נעליים בפחית, זולין בקופסא, שפתון, דאודורנט סטיק	איסור תורה
משחה רכה אך אינה נשפכת	קרם ידיים	איסור דרבנן
נוזל שנשפך מכלי לכלי אפילו עבה קצת	שמן זית, סבון נוזלי, נוזל דוחה יתושים	מותר

* זפת בזמנם היה ביטומן טבעי (אספלט) היה מצוי בטבע במצב צמיג מאוד או מוצק למחצה בטמפרטורת החדר. Gemini ai

מירוח להבלעת המשחה

הגמרא התיירה לדרוב על רוק משום מיאוס והסביר רש"י שאינו מתכוין למרח ולהשוות גומות

15. תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכא עמוד ב

אמר רב יהודה: רוק - דורסו לפי תומו שאין מתכוין למרח ולאשוויי גומות, דאף על גב דממילא ממנה הוא, כי לא מיוכין - שרי, משום מאיסותה.

השו"ע אוסר למרח רוק ברוליו משום 'משוה גומות'

16. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שטז סעיף יא

לא ישפשוף ברגליו רוק ע"ג קרקע, משום משוה גומות, אבל מותר לדרסו לפי תומו שאינו מתכוין למרח ולהשוות גומות (וגם אינו פס"ה שכן יקרה. פמ"ג א"א כד); ואף על גב דממילא ממרח הוא, כי לא מיוכין שרי, משום מאיסותה.

אבל לשים המשחה על מברשת כמו שנוהגין אסור משום עובדין דחול
וכמו שכ' התפא"י לאסור לנער עפר מן הבגד ע"י מברשת וה"ד לעיל סי'
קט"ז בדה"ש סקל"ו וע"י סי' שב"ז מ"ג

*וביביע אומר השוה דין זה לדינו של המג"א ברוק שנבלע וכתב שהוא הדין במשחה
שנסטפת*

26. שו"ת יביע אומר חלק ד - אורח חיים סימן כז

(ב) אולם נראה דלא שייך ממרה בכה"ג אלא אם כן רוצה בקיומו של
הדבר שמתמרה, כממרה רטיה ושעוה. אבל המשפסף משחת שיניים שאין
רצונו כלל בקיום המשחה אלא בנקיון השיניים, ואחר זה תיכף שוטף פיו
ושיניו במים ורוח עברה ותטהרם, בזה לא שייך איסור מירוח אפי'
מדרבנן. כן מצאתי כיו"ב במג"א (סי' שטז ס"ק כד)...

האג"מ מביא כמה חששות בעניין מברשת שיניים ופשוט לו שאסור מצד ממרה

27. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק א סימן קיב

ובדבר לנקות שנים בשבת ויו"ט עם טוט פעיסט /משחת שיניים/ פשוט
שאסור שהוא ממחק. ובלא טוט פעיסט בהבראש /במברשת/ המיוחד לזה
שחושש לעובדין דחול במברשת רגילה מותר שהוא כמו רחיצת שאר אבר אחד אבל
ישטוף רק בצונן. ואת הבראש טוב שלא ללחלה במים קודם הניקוי מחשש
סחיטה בשער. ואחר הניקוי לא ירחץ את הבראש אף שלא בשפשוף שאין
שם סחיטה משום שאין לו צורך שוב היום ואין לרחוץ בשביל מחר.

סיכום להלכה בעמוד הבא ☞

ס"ק טז אינו מתיר רק שישליכו את המריחה על הפצע ולא שימרחוהו, וגם
מהדעת תורה הנ"ל משמע לחומרא. אפשר לומר בפשיטות שלא דן באופן שהכל נבלע.
שהרי אם היה רוצה לחלוק על המג"א היה צריך לומר בהדיא.

סבון מוצק

*השו"ע (שכ"ט) אסר ריסוק קרח ובטעם הדבר לרש"י הוא משום שבורא את המים.
לרמב"ם משום מירות העומדים לסחיטה וכן דעת השו"ע וטעם זה כתב המג"א (שכו
יא) ששייך רק בדברים העומדים למשקים. ולתומות הדשן איסור ריסוק הקרח
משום שהופך את המוצק לנוזל והוא נולד וכן דעת הרמ"א וטעם זה שייך בכל אופן.*

הרמ"א אסר שימוש בסבון משום נולד כיון שהופך את מוצק לנוזל

22. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכו סעיף י

מותר לרחוץ ידיו במורסן. הגה: דגיבול כלאחר יד, שרי;

המשך הרמ"א ואסור לרחוץ ידיו במלח (אגודה), וכ"ש בבורית שקורין זיי"ף
בל"א (בנימין זאב סימן רע"ח/ר"ח/ו), או בשאר חלב שנימוח על ידיו והוי נולד (פיק
במה אשה וסמ"ג והגה"מ פכ"א וטור סי' שכ"א).

*המשנ"ב הוסיף שבסבון שלנו שהוא רך יש גם איסור ממרה כיון שמחליק את פני
הסבון*

23. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכו סעיף י

ועיין בספר תפארת ישראל שכתב דבבורית שלנו שהיא רכה לכו"ע אסור
משום ממחק וכעין מה דאיתא לענין שעוה בסימן שיי"ד סי"א ע"ש וכן
מצאתי בספר דברי מנחם בשם המעש"ר בפ' כ"ב מהלכות שבת דין י"ג
דהוא ממרה וממחק והוא אב מלאכה ופסיק רישא וכו' והוא פשוט ויש
להזהיר העם ע"ז מאד עכ"ל

☞ וכ"כ אור לציון (ב"ה), מאמ"ר (פז י) שיש בסבון איסור ממחק

ביחוו"ד כתב להתיר שימוש בסבון

24. שו"ת יחיה דעת חלק ב סימן נ

א. נולד - לשו"ע (שכ"ט) אין איסור נולד בהפיכת מוצק לנוזל (אלא
בדברים העומדים למשקים. מג"א שכו יא) שלא כרמ"א. ואפשר שמותר גם
לרמ"א 'כיון שאין הקצף מתקיים אלא לשענה קלה, וראשון
ראשון נמחה ומתערב במים'.

ב. ממחק - גם הרמ"א לא סובר ממחק כי אין לו צורך בהחלקת
הסבון (וכ"ש שאם הוא כבר חלק אינו ממחק. אול"צ שם)

משחת שיניים

*בספר קצות השחין כתב לחלק בין סבון שקיים בו איסור כיון שמחליק את פניו וגם
הופך אותו לנוזל (לשיטת הרמ"א) לבין משחת שיניים שלא קיים בה גזירה שמא ימרח
וגם אין נולד כיוון שלא משנה מצב צבירה*

25. בדי השולחן חלק ז' סימן קלח עמ' צט

מותר לשפסף השיניים בשבת במשחה העשויה לכך לנקות השיניים דאין
זה רפואה ויקח המשחה בידיו משום עובדין דחול וישפסף בה השיניים.

ואין בזה חשש דממרה דרק בנותן משחה על הרטיה או על המכה חיישין
שימרה דהיינו שיחליק פני המשחה להשוות הגומות שבה אבל במשפסף
שיניים אין חשש שמא ימרח ולא דמי להא דאסור לרחוץ ידיו בבורית לעיל
סי' קכ"ו דבתם האיסור משום שהבורית נימוח על ידו והוי נולד כמו
שאסור לרסק שלג אבל ע"י שפשוף המשחה על השיניים לא יהי' שום נולד
דהמשחה היא רכה מאד ונשארת רכה.

סיכום להלכה

מלאכת ממהק

שיוף – אסור לשייף כל חומר בשבת על מנת להחליקו ויש בזה איסור תורה של ממהק.

גירוד בוץ מהנעל – אין לגרד מנעל עור מפני הבוץ שעליו בסכין חדה משום ממהק. ובמנעל שאינו עור יש אוסרים (שש"כ טו מב) ויש מתירים (אול"צ ב כד ה. מאמ"ר פז ה)

צמר פלדה – אין להשתמש בצמר פלדה בשבת לשטיפת כלים משום ממהק וכן משום סוחט (אול"צ לה ב. שש"כ יב יא). ויש אומרים גם משחה שמעורב בה חול (מאמ"ר פז ב)

מלאכת ממרח

איסור ממרח מהתורה – מריחת משחה באופן שמחליק את פניה אסורה ואם החומר עב כגון שעווה, וזלין עב שנמצא בקופסא או בצורת שפתון, דאודורנט סטיק קשיח וכד' ויש לחוש בהם לאיסור תורה.

איסור ממרח מדרבנן – משחה שהיא רכה אך אינה נשפכת כגון קרם ידיים בשפופרת, יש במירוחה איסור מדרבנן.

חומרים נוזליים – חומרים נוזליים שנשפכים בהטיית הכלי אין איסור במירווחם ואפילו אם הם עבים קצת כגון סבון נוזלי (וכן אין לחוש לנוזל ביצירת הקצף כיון שאין כוונה לכך. מאמ"ר שם יא)

נתינה ללא מירוח – מותר לתת משחה על עור התינוק בטפוחות מבלי למרוח אותה בידיו ואפילו אם בסגירת הטיטול אפשר שתתמרח מאליה (שש"כ יד לא) וכן בנתינת משחה על גוף האדם ונתינת תחבושת עליה (שש"כ לג יד)

הדבקות נרות – אין להדביק נרות ביום טוב לפמוטות על ידי חימום שמא ימרח את השעווה (משנ"ב תקיד יח. חזו"ע יו"ט עמ' סא)

פלסטלינה – אסור לכייר בפלסטלינה, בפיומו, בחמר, בשעווה, בגבס וכיו"ב משום ממרח (שש"כ טז ג)

מירוח להבלעה – כאשר מורח משחה עבה על מנת להבליע כולה במשטח אין בזה איסור ממרח (מג"א שטז כד. משנ"ב שם מט) ולכן מותר למרוח משחה על העור באופן זה כשאין חשש משום רפואה בשבת (חזו"ע שבת ג שפד. מנח"י ז כ. הגרשו"א בשש"כ לג הע' סד) ויש אוסרים (שש"כ לג יג ובהע' שם)

סבון מוצק – אין להשתמש בסבון מוצק בשבת כיון שמחליק את פני הסבון (משנ"ב שכו י. אול"צ לה ה. מאמ"ר) ויש מתירים (יח"ד ב ג)

משחת שיניים – יש מתירים להשתמש במשחת שיניים בשבת (יבי"א ד כז) ויש אוסרים משום ממרח (אג"מ א קיב. צי"א ז ל. אול"צ לה ו. מאמ"ר פז יד) ויש אוסרים גם משום נולד.